

บทบาทของตัวละคร ที่เป็นอมนุษย์ฝ่ายดี

ในวรรณคดีไทย

หากพิจารณาเนื้อเรื่องของวรรณคดีไทยโดยมุ่งความสนใจไปที่ตัวละครของเรื่องแล้ว ผู้แต่งวรรณคดีหลาย ๆ เรื่องอดไม่ได้ที่จะสร้างตัวละครประเภทมนุษย์ฝ่ายดี ขึ้นไว้ในเรื่องนี้ และกำหนดบทบาทของตัวละครที่เป็นอมนุษย์ไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งถ้าจะศึกษาเรื่องระยะเวลางานบุกของตัวละคร omnuy ฝ่ายดีเหล่านี้แล้วจะเห็นว่าเรื่มนั้นแต่ในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น เรื่อยมาจนถึงวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะการปราภูมิมีประจำจนสังเกตได้อาจทำให้กล่าวได้ว่า บทบาทของตัวละครที่เป็นอมนุษย์ฝ่ายดีในวรรณคดีไทยเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของวรรณคดีไทย และสมควรที่จะได้มีการวิเคราะห์บทบาทและคุณค่าของลักษณะเฉพาะนี้ไว้เพื่อประโยชน์ของการศึกษาวรรณคดี

ตัวละครที่เป็นอมนุษย์ฝ่ายดีในวรรณคดีไทยได้ปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น ๒ เรื่องด้วยกัน เรื่องหนึ่งคือ มหาชาติคำหดวง ซึ่งทราบระยะเวลางานแต่งแน่นอนว่า แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๒๕ รับสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตัวละครที่เป็นอมนุษย์ฝ่ายดีในเรื่องนี้คือ พระอินทร์ ซึ่งเป็นตัวละครที่ปราภูมิอยู่สุดในวรรณคดีไทยโดยเฉพาะ วรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธ-

๑. ตามคำอธิบายของสุวรรณชา เกรียงไกรเพชร์ ใน วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย ๒๔๐๓ เรื่อง พระอภัยมณี: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์, บทที่ ๓ ถอนที่ว่าด้วย “ตัวละครที่เป็นอมนุษย์” หน้า ๑๖๐-๑๖๑ กล่าวว่า “โดยทั่วไป นิยายโบราณซึ่งของตะวันตก หรือ เรื่องจักราววงศ์ฯ ของไทย มักมีลักษณะทรงกันอยู่ประการหนึ่ง คือ การสร้างตัวละครที่เป็นมนุษย์ ซึ่งมีบทบาทໂลกไพนพิสครา แท้ จะต้องไม่ใช่ตัวเอกของเรื่อง..... มีลักษณะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ก็อ

ก. เป็นตัวละครผู้ดีที่มีอำนาจพิเศษอย่างหนึ่งอย่างใด หรือ หลายอย่าง อันจะมาช่วยเสริมอำนาจ หรือความเก่งกาลสามารถของตัวเอกให้เกินชั้น เพื่อช่วยแก้ไขอุปสรรค และบัญชาต่างๆ ที่ตัวเอกต้องเผชิญในท้องเรื่อง ตัวละครเหล่านี้อาจปราภูมิเป็นครั้งคราวเฉพาะเมื่อเกิดกรณีกับชั้นชั้น กรณีแก้ช้อ ชักข้องสำเร็จแล้วก็หมดบทบาท หรืออาจปราภูมิอยู่ตลอดทั้งเรื่องโดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยหรือผู้ใกล้ชิด ของตัวเอกในการผจญภัยต่างๆ..... ตัวละครเหล่านี้ไม่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นเพียงตัวละครรูปแบบ (Type Character)”

ศาสนาและวรรณคดีชาติ พระอินทร์ ในหนังสือมหาชาติคำหลวงมีบทบาทหลายตอน แต่ตอนเรื่อง คือเมื่อพระอินทร์รัฐกรุ๊ว่าพระนางผู้สาวที่เทพกัญญาถึงวาระจะถูกดาวดึงส์พิภพ ลงมาในมนุษยโลก จึงให้พระนางทรงเลือกพรสิบประการได้ตามปรารถนาในกันท์ทศพร ๒ จากการพิจารณาบทบาทของพระอินทร์ตอนนั้นกล่าวได้ว่า พระอินทร์เป็นผู้กำหนดและเลือกสรรราชตรรภให้แก่พระโพธิสัตว์ที่จะถูกลงโทษเป็นพระเวสสันดร เพื่อบำเพ็ญทานบำรุง ดังนั้นพระอินทร์จึงเลือกให้พระโพธิสัตว์เป็นพระราชนคราชโภรษของพระเจ้าสูญชัย แห่งแวนแควนสพราญ เพื่อที่จะได้มีทรัพย์จากการทำทานตามเจตนาธรรม เมื่อพระอินทร์เลือกฐานะและพระราชนคราชให้แล้ว ก็จะเป็นต้องทำหน้าที่อุปให้สมบูรณ์ คือเลือกผู้ที่จะเป็นพระราชนารดาให้แก่พระโพธิสัตว์ด้วย ทงนั้นคงเป็นเพราะความเชื่อของคนโบราณทว่า ลูกจะเป็นคนดีความสามารถเป็นที่สรรเสริญได้นั่น เพราะมีพ่อแม่ดี และมีกำเนิดดี ความเชื่อนี้เป็นความจริงในด้านชาติพุทธฯ ได้รับการพิสูจน์โดย เมนเดลจันเนนจริงและคงเป็นกฎหมายพันธุกรรมไว้ แม้ว่าผู้แต่งหรือคนอินเดียจะเป็นผู้เริ่มแต่งเรื่องนี้ ชาดกจะไม่ทราบหลักความจริงของกฎหมายนั้น เพราะมีการพิสูจน์ในสมัยหลังเมื่อไม่นานมานี้เอง แต่ชาดกมีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และคนไทยรับมาแต่งเป็นเรื่องเป็นราวเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ น. เอง อย่างไรก็ตามหลักความจริงนั้นคงได้พิสูจน์ตัวเองจากการสังเกตของคนไทยและคนอินเดีย ดังนั้น พระอินทร์จึงให้พระนางผู้สาวสุดเป็นพระราชนารดา โดยได้อายุสูงถึงลักษณะและความดีอ่อนเป็นประการไว้เป็นหลักฐานของเมมนาห์นักความเชื่อให้แก่คนอ่านคนฟังว่า ทพระเวสสันดร เป็นมหาบุรุษได้เขียนพระมีกำเนิดดันน์เอง

บทบาทของพระอินทร์ในลักษณะนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นเครื่องมือของผู้แต่งในการรักษาความสมเหตุสมผลของการเสนอเรื่องราวและความคิดของผู้แต่ง

นอกจากการให้เหตุผลในเรื่องชาติกำเนิดของพระเวสสันดรแล้ว บทบาทของพระอินทร์ในตอนนี้ ยังมีประโยชน์ในด้านการให้เหตุผลว่า ทำไมพระอินทร์จึงต้องค้อยตามช่วงเหลือพระโพธิสัตว์ในพระชาตินั้นๆ ตั้งความในเรื่องมหาชาติคำหลวง ที่กล่าวว่า พระอินทร์ใช้ให้พระวิษณุกรรมไปสร้างพระบรรณาญาตให้พระเวสสันดรและเนรมิตเครื่องอภัยบริหารไว้ให้พร้อมโดยได้ระบุไว้ว่า ถ้าผู้ใดประสงค์จะบรรพชา ก็ให้ใช้เครื่องบริหารเหล่านี้และพำนักในศาลา บทบาทของพระอินทร์ในตอนนี้ มีความว่า

๒. มหาชาติคำหลวง, “กันท์ทศพร”, (พัฒนา: คลังวิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๔๔-๔๕.

“อต สกุโกร อัวชูเซนูโต ต การณ์ ญูตุว่า อันว่าพระอินทร์ก็ค าร์ทวิตรัสกุรุการณ์อันอุบด ด งนนนน * มหาสตุโต หิมวนุต ปวีญูโธ พระอินทร์ก็จินดานุญาณแสร์ช อันว่าท้าวผู้หน่อ สารเพชรษี่ย แสดงสู่พนพิศาล หิมพานตประเทคนนน... อติ วตุว่า รถึมอินทรานุสาสน ด วยพลนน แก่พิศวกรรมค องนน คุณ ตาด ตุ่ว วงศ์ปพุพด กุจูนิบุห ร่มภัย เรือน อสุสมุปท มาเปคุว่า เอห์ติ ดูกะพระพิศวกรรม ใจไปสรรค์สมบท ในห้องวงกฤษกันดาว อันพิศาลสรวนุกันปลุกตาโลภะ เพื่อจะให้ท้าวผู้บุคโดยคแสดงสักถิตย สฤทธ์แล้วและมาเด่า เทอยุ วิสสุกนุ่ม เปเลสสี พระอินทรอันเป็นเจ้าแต่อมราสววรก์ก ใช้พระพิศวกรรมไป โสด แล ฯ”^๓

ฉ ชาจจะพิจารณาการช่วยเหลือของพระอินทร์ตอนน น อาจเป็นได้ว่า ผู้แต่งแก้ความไม่สมจริง ของเรื่องตรงที่^๔ แม่ค่าลา้อนดงงามสะทวักสายพร้อมเครื่องบรรพชิตรอบถวันในกาจงบ้าหิมพานต์ โดย โภยกลองให้เป็นบทบาทของพระอินทร์เสีย จะได้ไม่ต้องตอบข้อสงสัยของผู้อ่านถุพง และเมื่อทำ เช่นน กลับมีประโยชน์ในด้านเพิ่มศรัทธาให้แก่ผู้อ่านถุพงว่า คนนี้บุญหรือคนดี ยอมมีเหวดาอนุ เคราะห์ช่วยเหลือ เท่ากับเป็นการสร้างศรัทธาในการสอนให้ทำความดี เป็นเดียว บตอนที่เหวดา ช่วยคุ้มครองสองกุมาระระหว่างเดินทางไปกับซุกจนพพระเจ้าสัญชัย

นอกจาก พระอินทรยังมีบทบาทสำคัญ จนผู้แต่งยกบทบาทของพระอินทร์ให้เป็นกัลพ์ หนึ่งโดยเฉพาะ คือ กัลพ์สักรบรรพ กล่าวว่า พระอินทร์แปลงเป็นพระมหาภูลขอพระนางมหี เพื่อให้พระเวสสันดรสามารถบำเพ็ญบุตรหาราหาน อันบำเพ็ญได้ยากันน ครอบบริบูรณ์ พระเวสสันดร ได้ยกพระนามมหีให้แก่พระอินทรตามที่ทูลขอ แต่พระอินทรก็ภัยคุน แล้วทูลความจริงว่า เป็น พระอินทรมาเพื่อประทานพร ๙ ประการแก่พระเวสสันดร^๕ หากพิจารณาบทบาทของพระอินทร์ ตอนน น อาจจะกล่าวได้ว่า พระอินทรเป็นตัวละครทมานาทช่วยเหลือตัวเอกเมื่อตกอยู่ในภาวะคับขัน คือ พระอินทรช่วยพระเวสสันดรไม่ให้ลำบากใจที่จะบำเพ็ญทานบารมีต่อไปจนสำเร็จ ด้วยการเข้า มาทูลขอพระนางมหีเสียเอง เพื่อไม่ให้พระเวสสันดรอยู่อย่างลำบากแต่ผู้เดียวในบ้าน เพราะไม่มี คนปรนนิบัตรับใช้

ฉ ชาจจะดูพระอินทรตามความเป็นจริง พระอินทร์น่าจะเป็นคนธรรมชาติมีศรัทธาต่อพระ โพธิสัตว์มากจนยอมตัวเป็นผู้อุบกู้รุกษาและเกอกุลพระโพธิสัตว์ทุกอย่าง แต่พระอินทร์ต้องเป็นคน

๓. เรื่องเดียวกัน, “กัลพ์วนประเวกน”, หน้า ๑๐๐.
๔. เรื่องเดียวกัน, “กัลพ์สักรบรรพ”, หน้า ๒๖๕-๒๘๐.

ธรรมดามีสุข นี่มีอำนาจและมีปริวารมาก จึงสามารถทำหน้าที่ได้ดีเด่นเหมือน
เนรมิตได้ในพริบตา บทของพระวิชณุกรรมที่สร้างศาลาและสิ่งของต่างๆ อำนวยความสะดวกสบาย
ให้ ก็เป็นสิ่งที่เจริญได้ ในการกระทำการของบริวารของผู้ที่มีอำนาจคนหนึ่งซึ่งเป็นตัวตนและ
ใช้บริวารที่มีอยู่มาก ทำเพื่อศรัทธาของตน แม้แต่บทพระอันทรงพลอยเป็นพระมหาธรรม์มากของพระนาง
มัธรี ก็สามารถอธิบายได้ในทำนองเดียวกัน

อย่างไรก็ต้องบทบาทของพระอันทรงในมหาติคำหลวงนั้นเป็นวรรณคดีมากชาติกับเป็น
บทบาทที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งไทยรับนับถือและปฏิบัติ นับเป็น
มรดกทางวัฒนธรรมที่อันเดิม朴古 ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปไว้ให้ และลักษณะของพระอันทรงเป็นตัวละครรูปแบบ (Type
Character) เท่านั้น คือผู้แต่งวาดภาพให้เห็นเพียงด้านเดียว เท่าที่เป็นแก่นเรื่อง เป็นลักษณะ
เหมือนๆ กันในการสร้างตัวละครอมนุษย์ผู้ใดด้วยตัวตนคือไทย ซึ่งจะได้เห็นชัดหากมีการเปรียบ
เทียบทบทบาทของพระอันทรงในวรรณคดีไทยกับวรรณคดีสันสกฤต เพราะวรรณคดีสันสกฤต
พระอันทรงลักษณะเป็นตัวตนจริงๆ มากกว่า คือ มีด้านเดียวและด้านไม่เดียว

บทบาทของอมนุษย์ผู้ใดด้วยตัวตนคือตัวอย่างหนึ่ง คือ บทบาทของรุกขเทวดา
ในกัลพ์มัธรี ซึ่งบังคับให้เทวดา ๓ องค์ แปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลืองเป็นอนุสาวง
ทางพระนางมัธรีในตอนเด็ดจกลับอาศรัม เพื่อไม่ให้กลับมาเร็วและติดตามสองกุมารทัน ซึ่งจะทำ
ให้เสียประโยชน์ของการทำงานบารมีครั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทของพระอันทรงจะเห็นว่า
บทบาทของรุกขเทวดาไม่สำคัญอะไรเลย เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือตัวเอกทางอ้อม โดยให้เหตุผลว่า
ทำไปเพื่อไม่ให้ความเสร้ำโศกของผู้เป็นแม่เสียลูกไปมากด้วยประโยชน์ทางโพธิญาณ แต่ถ้าจะ
พิจารณาบทบาทให้ลึกซึ้งไป จะพบเหตุผลแห่งว่าบทบาทของรุกขเทวดา ก็คือเหตุสุดวิสัยที่ผู้แต่งสร้าง
ขึ้นเพื่อประโยชน์ของการดำเนินเรื่องไปสู่เป้าหมาย หรือ อาจเป็นเหตุสุดวิสัยที่เกิดขึ้นจริงๆ ก็ได้

จากบทบาทของตัวละครที่เป็นอมนุษย์ผู้ใดคงทั้ง ๒ ตัว ในเรื่องมหาติคำหลวง แสดงให้
เห็นคุณค่าของการสร้างตัวละครลักษณะนั้น ในด้านที่เป็นเครื่องมือของผู้แต่งในการแสดงเหตุผล
ให้ดูสมจริงขึ้น จนคนอ่านคนฟังไม่รู้สึกติดใจในความบกพร่องด้านนั้น แต่กลับมีศรัทธาต่อตัวละคร
ที่พับเพมนดังกล่าวข้างต้น

วรรณคดีสำคัญอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานเวลาการแต่งว่า อัญชัญในระยะเวลาใกล้เคียงกัน
(ราว พ.ศ. ๑๗๙๑-๑๘๐๖) คือ ลิลิตพะลอก กิมบทบาทของตัวละครเป็นอมนุษย์ผู้ใด เป็นกัน

๕. เรื่องเดียวกัน, “กัลพ์มัธรี”, หน้า ๒๓๓-๒๓๔.

แต่เป็น omnibus ตามความเชื่อแบบไทยฯ ของสังคมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และผู้พนักงานเรองภูมิปัญญาชีวภาพ หรือเวทมนตร์คากาทางไสยศาสตร์ คือ บุญเจ้าสมิงพราย ซึ่งเป็นผู้รุ่มนบทบาทในการทำเสน่ห์ให้พระลอมมาได้กับพระเพื่อนพระแห่งความเรียกร้องของอำนาจการราศีที่อยู่เหนือจิตใจ omnibus วน ในลิลิพะรัลลอมมีบทบาทเป็นตัวกลางดำเนินเรื่องให้เข้าสู่เบ้าหมายอย่างทรงจุดและอย่างเฉียบไว้ได้ มีหน้าตาแบบบุญเจ้าสมิงพราย ยังเป็นเหมือนเครื่องเร่งให้เรื่องดำเนินไปตามชะตากรรมอย่างรวดเร็วทันใจโดยมากบทบาทของ omnibus ผู้ด้วยดีในวรรณคดีไทย มักจะเป็นเพียงผู้ช่วยตัวเอกซึ่งไม่มีความสำคัญอะไรนัก และจะหมดบทบาทไปภายใต้ระยะเวลาอันสั้น แต่บุญเจ้าสมิงพรายกลับมีบทบาทในช่วงเวลาภานาน แทนจะกล่าวได้ว่า มีบทอยู่ในตอนกลางของเรื่องเกือบทั้งหมด จึงนับว่า มีความสำคัญมากทั้งมากบันทึกตัวละครอันๆ ในเรื่องในอีกักษณ์หนึ่ง บทบาทของบุญเจ้าสมิงพราย จึงเป็นเครื่องมือในการดำเนินเรื่องของผู้แต่งแบบหนึ่ง คือ โยงบทนำของเรื่องให้เข้าสู่เนื้อร่องและโยงไปสู่จุดจบของเรื่อง

นอกจาก บุญเจ้าสมิงพรายอาจจะมองได้ในแบบบุญเจ้าสมิงพราย เป็นตัวธรรมชาติของความรู้สึกในจิตใจมนุษย์ งานเขียนเรื่อง “แก่นแท้ของเรื่องพระลօ” ของ อัมพร ชวนปรีชา ได้เสนอความคิดว่า บุญเจ้าสมิงพราย เป็นสมมุติบุคคลของอำนาจการราศีที่ทรงโลกและแห่งเร้นอยู่ในชีวิตของมนุษย์ทุกคน “ซึ่งเป็นสิ่งสร้างสรรค์สืบต่อและทำลายล้างโลกไปพร้อม ๆ กัน เป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือชนทุกชน ไม่ว่าเทวดา มนุษย์หรือสัตว์”^๖ และ “เป็นสิ่งที่น่าพิศวงในธรรมชาติเป็นพลังที่ยังให้โลกยืนยงอยู่เรื่อยมา และเป็นแรงสร้างเท่าๆ กันเป็นแรงทำลาย เพื่อสร้างคลัยในธรรมชาติ”^๗ เพราะบุญเจ้าสมิงพรายไม่เพียงแต่เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอกผ่านภัยภูঁঁใจให้ประสบความสำเร็จในโลกยีรัส ซึ่งเป็นการสร้างชีวิตใหม่อย่างเดียว แต่ในขณะเดียวกัน บุญเจ้าสมิงพราย ก็เป็นทุตของความตายที่มาเรื่องการทำลายล้างชีวิตมนุษย์ด้วย จึงควรสังเกตว่าการของการสร้างตัวละคร omnibus ควร ไม่ บบทบาทที่น่าสูนใจจนยากจะตัดสินว่า เป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว และยังมีวัฒนาการในด้านบุคคลิกักษณะที่ดูนิวัติจิตใจ และมีแง่มุมให้ทุกماกรู้ว่าหนังแห่ง คือ มีารมณ์ ความรู้สึก และมีความคิดอ่านของตนในการเข้าช่วยเหลือตัวเอก ดังความว่า

“บุญเจ้าสมิงพราย อุณหอยหนึ่งมน้ำนน บุกธัญญาเลึงดู ภูจะช่วยคราบมีครรรฐ์ลงมวล ทุกอัน ด้วยผลกรรมเข้าแต่ก่อน ทำหาย่อนหน่อนตึงดึง ส่วนจะถึงบันมิหยุด เท่าที่จะพลัดสุด

๖. อัมพร ชวนปรีชา, “แก่นแท้ของเรื่องพระลօ”, ศาสตร์และศิลปแห่งอักษร, (พะนং: สำนักพิมพ์ พিমเนশ, ๒๕๐๕), หน้า ๙๙.
๗. เรื่องเดียวกัน, หน้า, ๑๐๔-๑๐๕

พلنนวย ด้วยผลกระทบของ แต่เพรงเขากล่องทั่วบุญปองจะได้ ขอได้พงบุญตุ บุญเสริฐ
จังว่า สองนางอย่างล่าวอ้าง ถึงสินจังสินบน ตนกุจกิปสุ ถึงทอยสองเจ้า”
ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีไทยในด้านบทบาทของตัวละครเป็นอมนุษย์ฝ่ายคน ได้สืบ
ซึ่งต่อไปในสมัยอยุธยาตอนกลาง ปรากฏบทบาทลักษณะนี้ในวรรณคดีสำคัญสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๗๙๔-๒๘๑๓) ที่ ๓ เรื่อง คือ เสือโภคคำฉันท์ สมุทรโภคคำฉันท์
(ทงสองเรื่อง เป็นวรรณคดีหนาเรื่องมานาจกบัญญาสาดก ชั่งแต่งรำ พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๘๐๐) และ
อนิรุทธคำฉันท์ซึ่งนับเรื่องมานาจกวิชณปราณะ

บทบาทของอมนุษย์ฝ่ายดีในวรรณคดีที่ ๓ เรื่องนี้ มีวัฒนาการหลักห้าย่อนคุณค่าไปกว่า
อมนุษย์ในลิลิตประลือ เพราะมีบทบาทโดย ฯ และไม่สำคัญ มีหน้าที่ขับงมลักษณะเป็นตัวละครรุป
แบบ (Type Character) ยิ่งกว่าอมนุษย์ในเรื่องอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว คือ

ในเสือโภคคำฉันท์ ฤๅษีเป็นอมนุษย์ฝ่ายดีของเรื่อง ซึ่งมีบทบาทช่วยเหลือตัวเอกโดยชุบ
คล้ำเสือและลูกโภค ซึ่งเป็นตัวเอกให้เป็นคน ให้พระบรรรคและกอดหัวใจใส่พระบรรรคให้เป็นบทบาท
ทอยู่ในตอนต้นเรื่อง และบทบาทของอมนุษย์ทวนกหุมดไป ไม่ได้รับการกล่าวถึงอีกเลย อย่างไร
ก็ตามบทบาทของฤๅษีในเรื่องนัก ได้แสดงถึงวัฒนาการที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ บทบาทของอมนุษย์
เป็นผลสืบเนื่องมาจากความพึงพอใจในคุณงามความดีของตัวเอก ในเรื่องนี้ ฤๅษีพึงพอใจในความ
รักใคร่กันของลูกเสือและลูกโภค ซึ่งน่าจะเป็นศัตรูกันโดยธรรมชาติของสัตว์ ยังได้ร่วมลูกเสือกตัญญู
ต่อมแม่โภค จนช่วยนำแม่ของตนเพราะแม่เสือกินแม่โภค กยิงเพิ่มความอ่อนดุและเมตตาชุบให้เป็นคน
นอกจากนั้น บทบาทของฤๅษี ยังมีคุณค่าในด้านการดำเนินเรื่อง เพราะเท่ากับเป็นการกล่าววน
เรื่องราวของภาคมนุษย์ โดยให้ความกระจ่างเรื่องกำเนิดของหลวัชย์และคาวี อันอธิบายได้ยากตาม
ทำนองนิยายนิทาน ซึ่งเป็นเรื่องเหลือเชื่อในสายตาของความเป็นจริง

สำหรับวรรณคดีที่ ๒ เล่ม คือ สมุทรโภคคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์ มีบทบาทของ
อมนุษย์ฝ่ายดีที่คล้ายคลึงกันทกอย่าง ทั้งในด้านพฤติกรรม ลักษณะการปรากฏ และสาเหตุของการ
มีบทบาท รวมทั้งการเป็นตัวละครรุปแบบแบบเดียวกัน คือ ในสมุทรโภคคำฉันท์ พระโพธ
เป็นอมนุษย์ฝ่ายดีประจำกรุงเทพฯ ทพงพอใจในการบวงสรวงของพระสมุทรโภคผู้มากอาศัยให้
ร่วมงานของตน จึงตอบแทนโดยการอุ้มสมให้ไปได้กับนางพินทุมวดีในตอนกลางคืน และพากลับใน
ตอนรุ่งเช้า ส่วนใน อนิรุทธคำฉันท์ พระไทรซึ่งเป็นรุกษาเทพฯ เช่นกัน อุ้มสมพระอนิรุทธให้

๕. อัลลิทประลือ, หน้า ๑๙-๒๐.

๖. สมุทรโภคคำฉันท์, (พระนคร: องค์การค้าของครุสภาก, ๒๕๑๔), หน้า ๖๔-๗๕.

ไปได้กับนางอุษา เพราะพอใจในการบวงสรวงของพระอนรุทธก่อนบรรทมหลับไป และให้อุ่นพระอนรุทธกลับมาในตอนเช้าเช่นกัน^{๑๐} แม้ว่าความคลายคลังกันตอนนั้น เป็นพระอนรุทธคำณัทและสมุทรโภษคำณัทอยู่ในสมัยเดียวกัน แต่สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือ บทบาทของพระโพธหรือ พระไห ก็ตาม เป็นบทบาทที่เกิดสืบเนื่องมาจากความพ่อใจในการกระทำการตัวเอก แบบเดียวกับเสือโคงคำณัท

หากจะวิเคราะห์ในด้านการแต่งแล้ว พระโพธและพระไห ก็เป็นเครื่องมือของผู้แต่งที่ช่วยให้พระเอกและนางเอกทอยู่ใกล้กันและทิศทางมาพบกันและรักกันได้อย่างน่าอัศจรรย์ และน่าจะกล่าวได้ว่า การอุ่นสมของรุขเทวพาลอดถึงบทอัศจรรย์ เป็นความรู้สึกได้สำนึกของคนวัยหนุ่มสาวที่มีจะนกถึงเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ และวัดจินตนาการเรื่องรุปร่วงหน้าตาของคนรักและภาพการอยู่ร่วมกันตามเกณฑ์แห่งความพึงพอใจเฉพาะตน ซึ่งผู้แต่งแปรให้ออกมาในรูปการอุ่นสมตามกลวิธีของ การแต่ง

ในสมุทรโภษคำณัท ยังมีตัวละครที่เป็นอมนุษย์ฝ่ายดีซึ่งเป็นผู้ช่วยตัวเอกอยู่อีกด้วยหนึ่งคือพระอินทร์ ซึ่งเคยปรากฏบทบาทมาแล้วในมหาชาติคำหลง บทบาทของพระอินทร์ตอนนั้น ผู้แต่งได้บรรยายไว้ว่า

“ เสรีյพระเสต้าสั่งนตรี	จักรลีลาครรชี	สุเรนทรรหุ่จันนง
จิใช้พระนามาถลิง	เอราวัณแพง	มาดาวยแเด่พระภรรดา
พระเสรีյรัตตันพระมา-	ศุลีขัปพา-	ชี้แ章程รันแทรรถไกว” ^{๑๑}

ความตอนนั้น อาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นปฏิกริยาที่แสดงออกมาแทนความรู้สึกทอยากไปได้รวดเร็วทันใจที่ແงะเร้นอยู่ในจิตให้สำนึกของมนุษย์ ผู้แต่งจึงกำหนดบทบาทของพระอินทร์ให้ทดแทนอารมณ์ของการข้อนของมนุษย์ เหมือนที่ผู้แต่งวรรณคดีเรื่องอนสร้างให้ตัวละครเหاهะเหินเดินอาการสำคัญ

เอกสารชั้นหนึ่งของวรรณคดีไทยในเรื่องอมนุษย์ฝ่ายดี ได้ปรากฏอีกเช่นกันในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนปลายเรื่องหนึ่ง คือ พระมาลัยคำหลง พระนิพนธ์ของเจ้าพ้ำชรอมจิเบศร์ ตัวอมนุษย์ฝ่ายดี ในเรื่องนี้ คือ พระอินทร์ ซึ่งเป็นตัวละครที่ปรากฏประจำในวรรณคดีพุทธศาสนา ได้มีบทบาทเฉพาะเรื่องน้อยมากพอสมควร คือ เป็นคู่สนทนาของพระมาลัยที่บ่นไปบนสวรรค์^{๑๒} ดาวดึงส์ โดยเป็นผู้ตอบคำถามของพระมาลัยและอธิบายถึงบุญการมีของเทพต่าง ๆ ที่มาเกิดในสวรรค์

๑๐. อนรุทธคำณัท, (พระนกร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๓), หน้า ๓๔-๔๖.

๑๑. สมุทรโภษคำณัท, หน้า ๘๙.

ขันดาวดีส์ ลักษณะการสอนน่า เป็นเหมือนการเทศน์ปุจฉาวิสัชนาสองธรรมานั้นในบ้าน
ตั้งความว่า

“เอโก นวติสหสุสปริวาระ เทพหนึ่งมีฤทธิ์ บริหารครอบครัว เก้าหมื่นพระ
พรั่งพร้อม ระหวัดล้มมวนหา พระทศานาถมีประสังค์ รู้ว่าใช่องค์พระศรีอวิร์ ถาม
มัมวะพด้วขกรรมก่อน จรอิงอมรกล่าวสาร ว่าเทพนผู้ไกร เมื่อยุ่นลังกา เห็นฤกุ
บรรจุชาตุบรมบาทศาสตร์ มีศักดิ์สาภิรัมย์ กรรมมนวันทนา ดอกรรษิภามาถาย
เรียโภรายนิรันดร์โสต อุทิศศิโรคม์เป็นประทุมมา อุทิศนัยนาหงส์สอง ต่างประทีปทอง
โภสก อุทิศวิจาร สาธุสาสน์ ต่างประทุมมาเที่ยงไชย อุทิศหฤทัยกระมล ต่างสุคนธบุชา
แก่พุทธารามมัส สังฆารัตนนิจากล ด้วยผลทานนใน ให้สุขโipoพรา ในสวรรคานี้ใช้”^{๑๒}

บทบาทของพระอินทร์ในตอนนี้ เป็นตัวละครรูปแบบอีกตามเคย แต่ก็ได้แสดงให้เห็น
ถึงวิัฒนาการที่น่าสนใจยิ่งหนึ่ง คือ พระอินทร์เป็นตัวละครสำคัญที่พระมาลัยตัวเอกและพระศรี
อวิร์^{๑๓} เป็นคู่สุนทานของพระมาลัยในการอภิปрайเรื่องบุญการมีทส์ให้เทวตาเหล่านามาเกิดใน
สวรรค์^{๑๔} ขันดาวดีส์ เป็นสูญช่วยอธิบายให้พระมาลัยเข้าใจบุญทางสังสัยเหล่านี้ ชั่งมนุษย์ลงสัญชีเข่นกัน
ขณะนั้นจึงมีความสำคัญในด้านการแต่งของวิถีวัย เพราะเป็นสื่อถ่ายทอดสารจากความคิดของกวีให้
พุทธศาสนาเชื่อมันในเรื่องการทำดี แบบเดียวกับบทบาทการช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ของพระอินทร์
ในมหาชาติคำหลวง

ต่อมา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มีบทบาทของตัวละครฝ่ายที่แทรกต่างออกไปเพิ่ม
ให้เห็นอีก เรื่องแรกที่จะกล่าวถึง คือ เรื่องรามเกียรติ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ชั่งมตวอนมนุษย์ฝ่ายคมากทสุดในบรรดาวรรณคดีไทยทั้งหมด ได้แก่ พระพรหม
พระอิศวร พระนารายณ์ พระอุมา พระอาทิตย์ พระพาย พระพิรุณ รามสูร เมฆลา ฯลฯ มี
บทบาทพัวพันกับตัวเอกชั่งเป็นมนุษย์อยู่หลายตอน และบทบาทเหล่านี้กระจายอยู่ตลอดเรื่อง นอกจาก
ความสามารถเหล่านี้เดินօากาศและอิฐอิฐแบบเทพในเรื่องโรแมนติกแล้ว คุณลักษณะและความ
สามารถเด่นของอมนุษย์เหล่านี้มีอยู่เฉพาะตน และมักเป็นตัวละครเดียวอย่างที่เรารู้ ๆ กัน เช่น
พระพรหม เป็นผู้สร้าง, พระอิศวร เป็นผู้ให้, พระนารายณ์ เป็นผู้ทำลาย, พระอาทิตย์ ให้

-
๑๒. เจ้าพื้นธรรมธิเบศร์, พระประดิษฐ์และพระนิพนธ์กร้อยกรอง, (พะนก: ศิลปอารณาการ, ๒๕๐๓),
หน้า๒๕.
 ๑๓. พระศรีอวิริเมกไตรย ก็เป็นอมนุษย์เข่นกัน เพราะเป็นเทวตา แต่มีบทบาทเป็นตัวละครเอกตัวหนึ่งเท่า
พระมาลัย จึงไม่กล่าวถึงบทบาท เพราะความค่านิยามในเชิงอรรถที่ ๑ อมนุษย์ต้องไม่ใช่ตัวเอกของเรื่อง

แสงสว่าง พระพาย บันดาลให้เกิดลม พระพิรุณ ทำให้ฝนตก เป็นตน ตั้งนั้น อมนุษย์เหล่านี้ จึงเป็นตัวละครรูปแบบ ถ้าจะเปรียบเทียบเรื่องรามเกียรติกับเทพปกรณัมกรีกและโรมันแล้ว จะเห็นว่า อมนุษย์ประเภทเทพเหล่านี้ คล้ายคลึงกับมวลเทพของกรีกและโรมัน คือเป็นตัวธรรมชาติของหรือเป็น ลักษณะของธรรมชาติ กล่าวคือ พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ ก็คือลักษณะของ ธรรมชาติ ที่มีภูมิใจในความงามของตัวเอง (บทบาทของพระพรหม) มาถึงการบำรุงเลี้ยงให้ เจริญเติบโต (บทบาทของพระอิศวร) และทำลายล้างไปเอง (บทบาทของพระนารายณ์) เช่น พระอิศวรประทานพรนนทกให้มนวเพชรจนเทวดาต้องครองไปทั่ว พระนารายณ์จะต้องเป็นผู้ทำลาย นนทก

ส่วนพระอาทิตย์ พระพาย พระพิรุณ พระสมุทร รามสูร เมฆลา ล้วนเป็นตัวธรรม ชาติของ กล่าวคือ พระอาทิตย์ คือ แสงสว่างในโลก พระพาย คือ ลม พระพิรุณ คือ ฝน พระสมุทร คือ น้ำ รามสูร คือ พาผ่า แก้วของเมฆลา คือ พาแลบ อายังคงทักษิณ พระอาทิตย์ก็กล่าวบรรยายให้เห็นชัดว่า

“ตวิแล้วจึงส่งเทพบารถ ส่องโลกไปทั่วจักรวาล	ให้ขับรถมันไฟศาล องค์พระสุริย์นานกีลงมา” ^{๑๔}
---	---

ถ้าจะดูคุณค่าด้านประโภชน์สำหรับการแต่งแล้ว เรื่องรามเกียรตireiyaki ได้ว่า ไม่นักคุณค่า ด้านนี้ เพราะมุ่งความสมบูรณ์ของเนื้อหามากกว่าคิดถึงในด้านอื่นๆ เนื่องจากไทยเราเป็น ศิลปะและศาสนาพราหมณ์เข้ามา ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์จะเข้ามาและปรากฏอยู่ ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เรื่องรามเกียรติได้ประมวลเอาเรื่องราวของเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์ ทั้งหมดจดกราจตามที่ต่างๆ มารวมเข้าไว้ที่เดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องระบุนักให้ชัว รามเกียรติเป็นวรรณคดีของอนเดียซึ่งแพร่หลายมาถึงประเทศไทย ฉะนั้น คุณค่าบทบาทของอมนุษย์ ผู้ใดเหล่านั้นจึงไม่เหมือนวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ของไทย และไม่ปรากฏคุณค่าการเป็นประโยชน์สำหรับ การแต่งให้เห็นอย่างเด่นชัด

ลักษณะบทบาทของอมนุษย์ผู้ใดที่สำคัญในวรรณคดีตัวหนัง คือ ประการกาหลา ใน พระราชนินพเรื่อง อิเหนา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นเรื่องที่ได้มาจาก ชาว แต่เมื่อลักษณะตามแบบวรรณคดีไทยมากกว่าเรื่องรามเกียรติ ประการกาหลา ตามเนื้อเรื่องใน

^{๑๔.} เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๙.

อุณาเบ็นวิญญาณบรรพบุรุษของวงศ์สัญเดชาวาทโดยตามช่วยเหลือลูกหลวงด้วยความเป็นห่วง แต่ในความบางตอน ได้อธิบายถึงปัจจาระกาหลาไว้ว่า

“มจากล่าวบทไป

ถึงองค์ปัจจาระกาหลา

กรัดดังดังศิลาประหลาดใจ”^{๑๕}

ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา

ซึ่งเหมือนกับลักษณะของพระอันทร้อย่างในสังข์ทอง บทละครนออก พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทว่า

“มจากล่าวบทไป

ถึงหัวสหัสสนันย์ไตรตรึงค่า

ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา

กรัดดังดังศิลาประหลาดใจ”^{๑๖}

ความห่วงใยและการดูแลของปัจจาระกาหลาต่อตัวเอกของเรื่องมีดังนี้ คือ ให้กริชประจำตัวพร้อมทรงสลักขอให้ และรู้ความเป็นไปของตัวเอกต่อจากนั้นทุกรายละเอียด บทบาทสำคัญของปัจจาระกาหลา คือ การบันดาลให้รุปภาพนางบุษบาตกไปถึงมือวิชาช่าง จนเกิดศิริกะหงังกุหนิงผู้แต่งอธิบายว่า ปัจจาระกาหลาทำเบนน เพราะ “แจ้งว่าอิเหนาไปกลงรัก ที่ต่อกดขันเลียงเคียงคู่จะให้น้องได้ครองกับราชุ ไม่เกรงกุผู้เบนอ้ายกา จำจะก่อเหตุเกทกัย ให้มันได้โภนนสสหสา”^{๑๗} แต่ความมุ่งหมายแห่งของผู้แต่งน่าจะมีอยู่เมื่อนกับวรรณคดีเรื่องนี้ คือ ผู้แต่งใช้บทบาทของปัจจาระกาหลามาเสริมอำนาจหรือความเก่งกาจความสามารถของตัวเอกให้เด่นขึ้น คือ ต้องการให้อิเหนาแต่เด่านุภาพ

บทบาทของปัจจาระกาหลาสำคัญอีกตอนหนึ่ง คือ การบันดาลให้ลมหายใจบรรบุเข้าเพราะ

“แคนด้วยอิเหนานัดดา

อหังการ์ก่อเกทเหตุใหญ่

กุแกลงสสรคั่นบุญมาลงไว

หัวใจให้เป็นคุ้ครองกัน

กี่ไม่เดียงดาวนวงศ์ทั่งให้

ทำตามน้ำใจทุนหัน

รักแต่ทั่งพังศ์พันธ

นา กันนัดดวนบ่ห่อนคิด

เดินว่าไม่เดียงบุญนา

แล้วกลับมาริมย์สมสนิท

กุมให้สู่สมชมชิด

จะปลดปลดบุญบานไว

ถึงจะพบพานกันวันหน้า

จะทรงมาให้แทนเดือดตาไวลด

คิดแล้วอออกจากพิมานไชย

ลงไปยังพื้นสุธชาหาร”^{๑๘}

๑๕. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, พระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา, (พระนคร: บรรณาการ, ๒๔๙๒), หน้า ๘๐.

๑๖. บทละครนองกรน ๖ เรื่อง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒, (พระนคร: ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๓), หน้า ๑๗๓.

๑๗. อิเหนา, หน้า ๖๓.

๑๘. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๑.

บทบาทต่อนน ๔ เป็นปัจจัยที่ทำให้เนื่องเรื่องซึ่งมีเจตนาจะบลังด้วยอิเหนากับบุษบาได้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขเพียงแค่น ต้องยึดยาวอกไป อาจเป็นเจตนาของผู้แต่งที่พยายามเรื่องออกไป เพื่อให้อ denen และ อุณากรณ (บุษบา) ได้มีโอกาสแสดงความสามารถสมกับที่เป็นตัวเอกของเรื่อง ในขณะที่ต้องตามหา กัน ครั้นตัวเอกได้แสดงความสามารถพิเศษแล้ว ปัจจาระกาหลา รีบมีบทบาทเข้ามาน เป็นเครื่องมือของผู้แต่งช่วยให้เรื่องสามารถจบลงได้ โดยปลอมองค์เป็นกงยุ่งล่ออย่าหัวน (สี่ยัตรา) ให้มาพบรักกัน บุษบา และวิยะดาที่เมืองกาฬสินธุ์ ฉะนั้น บทบาทของปัจจาระกาหลา ในอิเหนา จึงมีคุณค่าทางประการ คือ ๑) ช่วยเสริมความสามารถของตัวเอก ๒) เป็นเครื่องมือของผู้แต่งให้ขยายเรื่องออกไปและนำพาเรื่องสู่ตอนจบ

ส่วน omnuziy ผู้เขียนในพระราชนิพนธ์ทั้งครนอก เรื่องสังข์ท่อง ของพระบาทสมเด็จพระปุทธเจ้าหล้านภราลัย คือ พระอินทร มีบทบาทในตอนท้ายเรื่อง เริ่มต้นด้วยความสงสารนางรจนา เพราะเชาไม่ยอมถอดรุป ความจริงจึงยังไม่ปรากฏ พระอินทร์ท่านไม่ได้ต้องลงมาช่วยให้เรื่องจบลงด้วยดี โดยการลงมาท้าท่าวางมันต์ศักดิ์ ทำให้พระสังฆ์ต้องออกต่อศึกกับบ้านเมือง ถอดรุป และแสดงความสามารถให้ท้าวสามัคธ์เห็น^{๙๙} และเมื่อเรื่องราวด้านพระสังฆเรียบร้อยแล้ว ก็ช่วยบันดาลให้ท้าวยศิวิลไปรบชนะจันทร์เทว^{๖๐} ฉะนั้น บทบาทของพระอินทร์ในเรื่องน จึงมีคุณค่า ๒ อย่าง คือ

๑. เป็นเครื่องมือของผู้แต่งในการช่วยให้เรื่องจบลงได้

๒. ช่วยเสริมอำนาจของตัวเอกของเรื่อง โดยให้ตัวเอกได้มีโอกาสแสดงความสามารถ

ในช่วงระยะรัตนโกสินทร์ตอนต้น คุณค่าของบทบาทตัวละครเป็น omnuziy ผู้เขียน ยังปรากฏตามเดิม คือ เป็นเครื่องมือของผู้แต่งในการแต่งห้องดำเนินเรื่อง เห็นได้จากบทบาทของ omnuziy ผู้เขียนในอิเหนา และเรื่องสังข์ท่อง ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่บทบาทของ omnuziy ผู้เขียนในเรื่อง พระอภัยมณี ของ สุนทรภู่ มีความแตกต่างออกไป เพราะไม่ได้ปรากฏคุณค่าตามเกณฑ์ ดังกล่าว ยังกว้างขวาง ผู้แต่งสร้างตัวละครใหม่ลักษณะเด่นเฉพาะตัว มีอารมณ์ขัน โศกเศร้า มีความรุสึกนึกคิด และไม่ได้มีบทบาทอย่างแกนๆ เมื่อนรุกษาในสมุทรไม่ใช่คำนั้นหรือเหมือนพระอินทร์ในสังข์ท่อง ตัวละคร omnuziy ผู้เขียนในเรื่องพระอภัยมณีที่จะกล่าวถึง คือ เงือก และฤทธิ์ เก้าแก้วพิสدار

๙๙. สังข์ท่อง, บทละครนองกรวนกัน ๖ เรื่อง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒, “ตอนที่ ๘ พระสังฆ์ศักดิ์” หน้า ๑๗๓—๑๗๔.

๖๐. เรื่องเกี่ยว กัน, “ตอนที่ ๔ ท้าวยศิวิลตามพระสังฆ” หน้า ๒๒๓—๒๒๔.

เงือก เป็นผู้ช่วยพработภัยมณี หนึ่งจากนางเสօสมุทรไปปึงพระฤทธิ์เก้าะแก้วพิสิตรเป็นผล
สำเร็จ เท่ากับว่า เงือกมีบทบาทในการช่วยตัวเองให้พ้นจากภาวะคับขัน และถ้าจะพิจารณาอีก
แห่งหนึ่งตามความคิดของอาจารย์สุวรรณฯ เกรียงไกรเพชร ผู้ที่วิทยานิพนธ์เรื่อง “พระอภัยมณี:
การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์” ที่กล่าวว่า “เงือก เป็นสัญญาลักษณ์ทางเพศอย่างหนึ่งซึ่งเป็น
เครื่องผ่อนคลายความกดดันของจิตให้ล้ำกข่องผู้ชายที่ไม่สมปรารถนาทางเพศ ความไม่สมปรารถนานั้น
อาจจะเกิดความกลัวเพศตรงข้าม เนื่องจากเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดที่ฟังอยู่ในจิตให้ล้ำก ทำให้ไม่
สามารถประสบความสุขในเรื่องเพศได้เต็มที่”^{๒๑} เพราะฉะนั้น บทบาทของเงือกจะเห็นว่าเข้า
เค้า เงือกช่วยพระอภัยมณีให้พ้นจากภาวะจำยอมที่จะต้องอยู่กับนางผีเสօสมุทรอนันต์ในมาหากความ
กลัว และนางเงือกผู้ช่วยเหลือ ภายหลังได้ตกเป็นภารຍาของพระอภัยมณี^{๒๒} แต่บทบาทของนาง
เงือก เป็นบทที่น่าสนใจ ยังให้เน้นชี้ ผิดจากทรัพกของนางผีเสօสมุทร ซึ่งรุนแรง ร้อนรน และ
ให้ความรุนแรงมากซึ่งไม่เท่าบทบาทของนางเงือก ฉะนั้น เงือกจะเป็นสัญญาลักษณ์ทางเพศที่พระอภัย-
มณีต้องการให้มหาดแทนความไม่สมปรารถนาทางเพศสท ให้บจกนางผีเสօสมุทร

ตัวละครที่เป็นอมนุษย์ผ่ายตอกตัวหนึ่ง คือ ฤทธิ์เก้าะแก้วพิสิตร มีบทบาทช่วยเหลือชาว
เรือแตก เป็นทพงของชาวเรือเล้านน รวมทั้งท้าวสิลราช นางสุวรรณมาลี และบริวาร ตลอดจน
พระอภัยมณี สินสมุทร และนางเงือกที่ชุมชนหนึ่งผ่านผีเสօสมุตรา ได้คุ้มครองให้พ้นภัยจาก
นางผีเสօสมุทร เสียด้วยสุดสัครและไปช่วยสุดสัครเมื่อตกอยู่ในท้อนตราย บทบาทสุดท้ายของฤทธิ์
เก้าะแก้วพิสิตร คือ การมาเทศน์โปรดทพงสองฝ่าย ผ่านนางสุวรรณมาลีและผ่ายพระอภัยมณี
ให้ไม่ตรกัน ถ้าพิจารณาบทบาทของฤทธิ์เก้าะแก้วพิสิตร จะเห็นว่า บทบาทของอมนุษย์ตัว
นี้เพียงช่วยเหลือตัวเองหรือตัวละครที่เกี่ยวข้องกับตัวเองเมื่อกำลังตกอยู่ในท้อนตราย และมาช่วยทำ
ให้เรื่องทวุนวายสงบลง

บทบาทของมนุษย์ผ่ายตอกตัวในพระอภัยมณี มีวิพนธการด้านลักษณะบทบาทใน
ทางทมแข่มุ่นให้คุ้มครองด้านกว่าตัวอมนุษย์ในเรื่องนี้ และเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นใหม่บท
บทสำคัญตามเนื้อเรื่องที่โดยโคนน้ำสนใจ ไม่ได้เป็นเครื่องมือของผู้แต่งในการดำเนินเรื่องแต่
อย่างใด ฉะนั้น ความแตกต่างของบทบาท omnusky ผ่ายตอก ในเรื่อง พระอภัยมณี จึงเป็นความ
เปลี่ยนแปลงด้านวิพนธการที่น่าสนใจยิ่ง

๒๑. สุวรรณฯ เกรียงไกรเพชร, พระอภัยมณี: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
แผนกวิชาภาษาไทย ๒๕๓๐, หน้า ๑๖๓.
๒๒. พระอภัยมณี, พะนก: (ศิลปารกรรม, ๒๕๑), หน้า ๑๔๒-๑๕๙.

ตัวละครที่เป็นอนุชัญผ้ายดทกจ่าวมาแล้วหงุด โดยมาก เป็นตัวละครที่ปราภูบนาท เป็นครองคราว เนพาเมื่อเกิดกรณีจ้างเป็นขัน ครั้นแก้ขอขัดข้องสำเร็จแล้วหงุดบทบาทไป แต่เมื่อตัวละครอมนุชัญผ้ายดออกประเทกหนัง ทัมบทบาทตลอดเรื่อง โดยทำนาทเป็นผู้ช่วยตัวเอก และมีลักษณะเฉพาะตัวเป็นจุดเด่น มักจะปราภูในรูปสัตว์ หรือ ครึ่งคนครึ่งสัตว์ ได้แก่ นางแมว ในเรื่องไข่เชซูร์ สิงหารา ในเรื่องสังข์ศิลป์ไข่ และ น้ำส้มออก ในเรื่องบุนช้างบุนแพน

ในบทละครนอก เรื่อง ไข่เชซูร์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นางแมว เป็นตัวละครอมนุชัญผ้ายดที่สำคัญ เพราะเป็นขัตติยสอยหอยตาม เป็นปากเสียง เป็นบัญญาความคิด และผู้ช่วยเหลือนางเอก คือ นางสุวิญชา

ตัวละครที่เป็นผ้ายดประเทกเดียวกับนางแมว ในบทละครนอกพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เรื่อง สังข์ศิลป์ไข่ คือ สิงหารา เป็นราชสีห์ แต่รูปคิดและพุตอ่ำงคน เป็นเพื่อนคู่หูและเป็นผู้ช่วยเหลือพระสังข์ศิลป์ไข่ตลอดเวลาตั้งแต่เล็กจนโต เป็นผู้มีฤทธิ์เชิงในตัวเอง เห่าเหินเดินอาภัสได้ ผิดจากตัวเอกซึ่งต้องมีของวิเศษเป็นเครื่องมือ จึงจะมีฤทธิ์อำนาจ แต่บทบาทของสิงหารา ไม่เด่นเท่านางแมว

ลักษณะบทบาทของตัวละครอมนุชัญผ้ายด ในวรรณคดีบางเรื่องจะออกมากในรูปพาหนะคู่ใจ เป็น เรื่อง ชุนช้างชุนแพน มาส้มออกเป็นตัวละครอมนุชัญผ้ายดทรรศ์เจบุนแพน และบุนแพนกรักมาก เรียกว่าพสหมอกทุกคำ ถูกตามบทบาท จะเห็นว่ามาส้มออกเป็นผู้ช่วยเสริมอำนาจของตัวเอกในเรื่อง ให้เด่นขึ้น และเป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอก มีบทบาทปราภูอยู่มากตอน

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลที่ได้รวบรวมมาทางหนัง จะเห็นได้ว่า บทบาทของตัวละครที่เป็นอมนุชัญผ้ายดมีประภูมาตั้งแต่วรรณคดีสมัยโบราณ คือตงแต่สมัยอยุธยาตอนตนสืบทอดต่อ กันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินธ์มีวัฒนาการเรื่อยมาอย่างน่าสนใจในเกณฑ์คุณค่าทางด้านที่เป็นเครื่องมือของผู้แต่งในการดำเนินเรื่องและด้านลักษณะบทบาทที่แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น ระหว่างระยะเวลาสืบ ทอดเป็นประเพณีวรรณกรรมยาวนาน เช่น จันน่าจะยอมรับได้ว่า บทบาทของตัวละครที่เป็นอมนุชัญผ้ายด เป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของวรรณคดีไทยในด้านคุณค่า พอสรุป ใจความสำคัญได้ดังนี้

ด้านคุณค่าทางการแต่งและการดำเนินเรื่อง

๑. บทบาทของอมนุชัญผ้ายด เป็นเครื่องมือของผู้แต่งในการให้เหตุผลแก่ผู้อ่าน รักษาความสมเหตุสมผลของเรื่องราว เช่น บทของพระอินทร์ในมหาชาติคำหลง และคุณค่าด้านนี้

๒. ไข่เชซูร์ บทละครนอกกรุง ๖ เรื่อง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒, “ตอนที่ ๑ นางสุวิญชาถูกขับไล่” หน้า ๘๙๖

ปรากฏต่อมาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ คือ เรื่อง ปฐมสมโพธิกา ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๒. บทบาทของ omnibus ผู้ด้วย ช่วยโน้มน้าวใจคนอ่านให้เห็นคล้อยตามผู้แต่ง โดยไม่ต้องคำนึงถึงเหตุผลหรือความเป็นไปได้ เช่น บทบาทของพระอินทร์ในการเนรมิตศาลากลางบ้าน้ำให้ ในมหาชาติคำหลวง หรือบทบาทของพระอินทร์และเทวดาในเรื่องพระมาลัยคำหลวง

๓. เป็นข้อแก้ตัวหรือข้อหลอกเลี้ยงของผู้แต่งเพราความสุดวิสัยที่จะให้เหตุผล เช่น บทบาทของพระอินทร์และเทวดาในมหาชาติคำหลวง ที่บัดข่าวไม่ให้พระนางมหรากับมาอาศรมทันเวลา หรือแม้แต่บทการเนรมิตศาลา ก็จดว่าอยู่ในบ้านนี้

๔. เป็นตัวกลางเชื่อมบทนำและบทสำคัญของเรื่องให้ดำเนินสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น บทบาทของบุญเจ้าสมิงพรายในลิลิตพระลอง, เป็นบทนำของเรื่อง เช่น บทของฤกษ์ในเสื้อโคคำจนันท์ ทำให้รู้ประวัติหลวบบั้งและควร, เป็นปมให้ขยายเรื่องออกไปได้อีก เช่น บทของปะตรา-ระกาหลาที่บันดาลให้ลมขอบบุษบา และเป็นส่วนช่วยให้เรื่องดำเนินสู่จุดจบตามผู้แต่งต้องการ เช่น บทของปะตราหลาที่ปลอมเป็นกากูงล้อป่าหรัน หรือบทของพระอินทร์ในสังข์ของ บทบาท เช่นนี้ ยังปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น บทของนางสุจิตรา ชาวยาพระอินทร์และบทของพระอินทร์ในสังข์ศิลป์ไปยัง ที่ช่วยให้ตัวอกรู้ดีกันได้

๕. เป็นส่วนช่วยให้พระนางซึ่งเป็นตัวเอกพบและรักกัน เช่น รุกขเทวดาในอนิรุธ คำจนันท์ และสมุทรโมฆคำจนันท์ และบทบาทท่านองนี้ได้ปรากฏสืบมาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ หลายเรื่อง เช่น ในอุณรุธ รุกขเทวดาอุ้มสมพระอุณรุธให้กับนางอุษา ในเรื่องไซแซช្សี พระอินทร์ให้มาตุลิปломเป็นกวางล้อพระไซแซช្សีให้ใบเงินเมืองนาเงอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทพระอินทร์อุ้มสมนางตะลงแกงให้พระมหาเหลาได้ ในเรื่องพระมหาเหลาโถคงเป็นเครื่องยืนยันคุณค่า ด้านนี้ได้เป็นอย่างดี

คุณค่าทางด้านลักษณะบทบาท

๑. omnibus ผู้ด้วยดีมานาชช์ ช่วยเหลือตัวเอกเมื่อตกอยู่ในภาวะคับขัน เช่น บทของพระอินทร์ที่มาช่วยขอนางมารีในเรื่องมหาชาติคำหลวง บทของนางเงือกและฤๅษีกาลแก้วพิสดาร ในเรื่องพระภัยมณี บทบาท เช่นนี้ ปราชญาอยู่มาก โดยมากเป็นบทบาทของพระอินทร์ เช่น ในเรื่องไซแซช្សี พระอินทร์เนรมิตบัวกรดกับนางจำปาทอง (นางสุวิญชา) ที่ต้องจัดระโดยดังไปให้จะระเบิด กิน ช่วยให้นางรอดตาย ช่วยทางไปเมืองสิงหลให้นางสุวิญชา เมื่อนางหมดหนทางไปภายหลัง จากฤทธิ์ไซแซช្សีบล่าให้ออกจากเมือง ในเรื่องสังข์ศิลป์ไปยัง พระอินทร์ช่วยเนรมิตร้าง

เมืองให้นางปทุมและนางไกรสรอยู่เมื่อถูกท้าวเสนากุฎีขับไล่ มาช่วยพระสังฆศิลป์ ไขยเมื่อถูกผลักตกเหว เป็นตน

๗. omnuch ผ้ายดี ในวรรณคดี ไทยบางเรื่อง มีบทบาทช่วยเหลือตัวเอกเพื่อระมัดระวังพ่อใจในคุณความดีของตัวเอก เช่น ในเสื้อโคคำนั้นท์ ถุงขุบลูกเสือถูกโค เพราะพ่อใจในความกตัญญูของลูกเสือ และความรักใคร่กันของลูกเสือและลูกโค ในสมควรใจคำนั้นท์และของอนิรุธคำนั้นท์ รุกษาด้วยอ้มสมตัวอกเช่นเดียวกับพระอิศวรในรามเกียรติประทานพรต่างๆ ให้ครา เพราะพ่อใจในการบำเพ็ญบุปผา การบวงสรวงของคน ๆ นั้น

๘. เป็นตัวธรรมชาติและเป็นลักษณะของธรรมชาติ ได้แก่ตัวละครอมนุษย์ผ้ายดทงหลาย ในเรื่องรามเกียรติ

๙. บทบาทของอมนุษย์ผ้ายด ช่วยเสริมอำนาจและความเก่งกาจของตัวเอก เช่น บทของปะตานากาหาในอิเหนา ที่บันดาลให้รุปภาคนางบุษบักไปปีกมือวิทยาสะกำ หรือบันดาลให้ตัวเอกพลัծพราภกันน์เพื่อเบ็ดโอดาสให้ตัวเอกได้แสดงความสามารถหรือถูกอ่อนน้อม หรือในเรื่องสังข์หง พระอินทร์มาตีคลิกับพระสังข์ เพราะต้องการให้พระสังข์แสดงความสามารถให้ปรากฏแก่ท้าวสามন์ และประชาชนพลเมือง หรือบทของพระอินทร์ในเรื่องสังข์ศิลป์ไขย ก็เป็นไปเพื่อเสริมอำนาจพระสังข์ศิลป์ไขยตัวเอก

๑๐. เป็นรูปสัญญาลักษณ์ของความรู้ สึกในจิตให้สำนึกของมนุษย์ เช่น การอ้มสมในสมควรใจคำนั้นท์และอนิรุธคำนั้นท์ เป็นความรู้ สึกของคนในวัยหนุ่มสาวที่คิดถึงเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ บทบาทของเจือกในรูปสัญญาลักษณ์ผ่อนคลายความกดดันในจิตให้สำนึกของผู้ชายที่ไม่สมปรารถนาในเรื่องเพศส หรือแม้แต่วรรณคดีรุ่นหลังต่อมา คือ พระมหาเหลറได กุมบทพระอินทร์อ้มสมตัวนางเอกไปให้กับพระเอก ก็เป็นรูปสัญญาลักษณ์ของความรู้ สึกเก็บกดในใจที่มีความปรารถนาทางเพศ แต่ต้องห่อซุกบกรอบประเพณทกนิเวียนย่างแข้งแรง^{๒๔}

๑๑. บทบาทของอมนุษย์ผ้ายดี ในวรรณคดีบางเรื่อง ปรากฏบทบาทตลอดทั่วไป หรือเกือบทตลอดทั่วไป เป็นคนใกล้ชิด เพื่อนคู่ใจ พากนคู่ชีพ หรือผู้ช่วยเหลือทุกอย่าง เช่น นางแมวในไขยเชชร์ สิงหารain สังข์ศิลป์ไขย และม้าสีหมอกในบุนช้างบุนแตน

สุจิตรา สุคเดียวไกร
นิสิตปริญญาโทคณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

๒๔. ศาสตร์และศิลป์แห่งอักษร, “บทละครเรื่องพระมหาเหลറได เป็นเพียงเรื่องทอลซวนขันเท่านั้นหรือ”, หน้า ๖๕-๖๗.